

Висоцький Роман	знатний військовий товариш військовий товариш	1685, 1686 посланець І.Мазепи 01.1693 привіз дичину до Москви 10.1694, 02.1697 посланець Мазепи до Москви
Янкевич Максим	військовий товариш	03.1693 гонець Мазепи до Москви
Ялинський Семен	військовий товариш Чернігівського полку	05.1693 посланець Мазепи до Москви
Єрусалим Ярема	військовий товариш	05.1693 посланець Мазепи до Москви
Слезнев Роман	військовий товариш	07.1693 (перекреслено)
Горбаченко Сидір	військовий товариш	1692, 10.1693, 02.-09.1694 посланець Мазепи до Москви
Рубан Григорій	військовий товариш	10.1693 посланець Мазепи до Москви
Полунецький Василь	військовий товариш	11.1693, 01-02. посланець Мазепи до Москви
Клименко Федір	військовий товариш	02.-09.1694 посланець Мазепи до Москви
Топольницький	військовий товариш	09.1697 посланець Мазепи до Москви
Стилевич Загура	значний товариш військовий	12.1699 посланець до государя волоського

Ігор Кондратьєв (Чернігів)

Любецька шляхта у «лівобережних» планах гетьмана Петра Дорошенка

У середині XVII ст. колишня шляхта Любецького староства Київського воєводства в більшості перейшла до козацьких лав. Цьому сприяло як довоєнне протистояння з прийшлою польською шляхтою та магнатами Калиновськими, так і бажання зберегти свої маєтності та станові привілеї в новій політичній ситуації. Водночас частина цієї верстви не сприйняла нових політичних реалій та виступила на боці Речі Посполитої.

Любецьке та Лоевське староства були здатні виставити серйозну бойову силу – до 600 вершників (1646) озброєних «по-козацьки»¹.

¹ Галубовіч В. Спрэчкі пра далучэнне Лоева да Вялікага Княства Літоўскага на сойме 1646 года / В. Галубовіч // Шостыя Міжнародныя Доўнараўскія чытанні (г. Рэчыца, 14–15

Зважаючи на те, що один вершник виставлявся від 5-6 чол., загальна кількість потенційних військових в регіоні становила близько 3000-3500 чол. При нагоді згадаємо, що хоча сателітне Лоевське староство у 1585 р. було формально виділене з Любецького, однак становило з ним єдиний комплекс.

Завдяки чисельності та досвіду саме «шляхетська» складова відіграла основну роль у формуванні козацької старшини Чернігівського полку. За підрахунками В. Кривошеї, питома вага шляхтичів з-поміж козаків Чернігівського полку була однією з найбільших в Україні. Частка родин шляхетського походження у козацькому середовищі становила не менше 12,6% (у Чернігівському полку – 13,5%).¹ Отже, чи не головним джерелом формування старшини у регіоні була покозачена шляхта.

Значення любецької шляхти добре розумів Б. Хмельницький, який взяв її під свою протекцію, а Любеч зробив ранговою маєтністю чернігівських полковників. У листі до чернігівського полковника М. Небаби від 27 травня 1650 р. особливо наголошувалось на необхідності захищати від свавільників любецьку шляхту: «если того не учинеш оберегать и с ними заодно случать и шляхту и подданных... и ты и сам и с ними той же казни достоен будеш»².

Між іншим, на невдоволення любецької шляхти сподівалися і польські політичні агенти. У листі 1654 р. литовського розвідника Семена Павші до віленського воєводи Януша Радзивіла йшлося про настрої у лавах місцевої покозаченої шляхти: «треба через цих любечан та інших, висланих до нас і зичливих (людей) в Україні як Задніпровській, так і іншій її половині бунтувати посольство іменем його королівської мості. Тому тим любечанам я обіцяв милість вашої княжої мості, а при тому й надію на вольності від його королівської мості...». Коли до присяги московському цареві був приведений Київ, у листі від 7 квітня 1654 р. йшлося, що частина шляхти Любецького

лістапада 2005 г.) : У 2 ч. – Ч. 2. Рэчыцкая зямля ў часе і прасторы. – Гомель : Гомельск. дзярж. ун-т імя Ф.Скарыны, 2008. – С. 38-44.

¹ Кривошея В. В. Козацька еліта Гетьманщини / В.В. Кривошея. – К. : ПІЕНД імені І.Ф.Кураса НАН України, 2008. – 452 с. – С. 100, 101, 349.

² Архів зовнішньої політики Російської імперії при МЗС РФ, Ф.124, Оп.1, Спр.35, Опись в Черниговском полку сел и деревень с показанием, кто оными владеет (1730 г.), Арк.6 зв. – 7; Кондратьев І. В. Богдан Хмельницький та любецька шляхта / І.В. Кондратьев // Українська козацька держава: витоки та шляхти історичного розвитку: Матеріали П'ятих Всеукраїнських читань. – К.;Черкаси, 1995. – С. 180-181.

староства готова піти за Річчю Посполитою проти Московської держави: «...І донині, не зупиняючи своєї праці, докладно ретельних зусиль і все ж любечан і лосєвців, які мешкають по різних місцях, як от у Чернігові, Ніжині, Острі, Козельці, до того привів, що вони обіцялися бути вірними і щирими підданими вашої князівської мості. Вони бувають у мене і ці універсали від мене розіслали, обіцяючи мені те, що й інших мали б до цього приводити, щоб були зичливими королеві його мості, пану нашому мостивому; також і ці селяни з любецьких сіл, з цього боку Дніпра мешкаючих, такої чесноти обіцяли дотримуватися, що дай Господи Боже, аби захотіли, як обіцяли, повідомляти мене про ворога»¹.

На чернігівську старшину, що значною мірою комплектувалась із любечан, намагався спиратися й гетьман І. Брюховецький (1663-1668). По-перше, він поставив на уряд полковника Дем'яна Ігнатовича, замість Степана Красна Башта. Д. Ігнатович займав цю посаду три роки, а на початку 1668 р. став генеральним осавулом. Його місце в полку зайняв полковий суддя та майбутній гетьман Іван Самойлович (під час проведення королівських люстрацій 1615-1616 та 1622 рр. любецькі бояри Фаї володіли Самойловською землею²). На початку 1668 р. наказним полковником згаданий Гаврило Васильович (бояри Васильєвичі були посесорами Кувечицької землі³). Обозну службу очолював Сава Внучко-Посудевський. Писарями в полку були Іван Васильович, Михайло Голобоярин-Слободецький, Іван Самойлович. А писаря Левона Полуботка Брюховецький нагородив «шляхетской Розсудовской маетностью в Черниговском уезде, сёлами, деревнями и руднями»⁴.

За гетьманування Брюховецького нам відомий один колективний універсал любецькій шляхті. На початку гетьманування – 5 серпня 1663 р., під гетьманську протекцію був узятий «козак любецький» Сава Унучко з Олексієм Кривопишою та усією любецькою шляхтою⁵.

¹ Мицик Ю. А. З досліджень історії Переяславської ради 1654 р. / Ю. А. Мицик // Український історичний журнал. – 2003. – № 6. – С. 107-108.

² *Lustracya Dóbr Króla JMci w województwach trzech: Podolskiem, Braclawskiem, Kijowskiem leżących* // Jablonowski A. *Lustracye Krolewszczyzn ziem Ruskich: Wołynia, Podola i Ukrainy z pierwszej polowy XVII wieku* / Źródła dziejowe. – Т. V. – Warszawa: Skład główny w księgarni Gebethnera i Wolffa, 1877. – S. 90, 124-125, 201.

³ Ibid. – S. 122-127.

⁴ *Кривошея В. В.* Козацька еліта Гетьманщини... – С. 188.

⁵ *Модзалевский В. Л.* Малороссийский родословник / В. Л. Модзалевский. – Т. 4 (П-С). – К.: Типо-Литография С. В. Кульженко, Пушкинская № 4, 1914. – 832 с. + 26 с. – С. 191-192;

Гетьманський універсал одержала також родина Красковських¹. Крім того, І. Брюховецький надав універсал любецьким міщанам: «вольное каждому везде, где хто похочет, помешкане через универсал наш мети позволяем, а особливо о поселении на руинах места Любецкого мешчанам любецким и хто одно колвек позволить ити до Любеча на мешкане на десять лет слободи заживати...»².

Добре розумів значення місцевої шляхти і Петро Дорошенко – правобережний гетьман (1665–167) та очільник Гетьманщини (1668–1670). Можливо що Петро Дорошенко брав участь ще у так званій «Битві під Ріпками». На думку Ю. Мицика, він був одним із сотників полковника Мартина Небаби³.

Гетьманування Івана Брюховецького відвернуло від нього більшість місцевих еліт, гетьман почав спиратися на московський уряд. Після підписання Московських статей, наступного 1666 р. у містах з'явилися московські воєводи, був проведений податковий перепис, а до Московської держави стали вивозити продовольство. Це спровокувало антимосковський виступ, у лютому були оточені московські гарнізони у Новгород-Сіверському, Стародубі, Гадячі, Чернігові, Острі, Переяславі та Ніжині. Чернігівський полк вісім місяців тримав в облозі гарнізон Андрія Толстого, були взяті приступом Стародуб, Ніжин, Глухів, Новгород-Сіверський та Сосниця.

Цим намагався скористатися правобережний гетьман Петро Дорошенко, маючи на меті об'єднання України під турецькою протекцією. Між іншим, дружина рідного брата гетьмана Григорія Дорофійовича Дорошенка, походила з любецької шляхетської родини Посудевських-Кононовичів, що дозволяє простежити одну з можливостей впливу гетьмана П. Дорошенка на Чернігівщину⁴. Родина

Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657 – 1687). – Київ; Львів: Наукове тов-во ім. Шевченка, 2004. – 1087 с. – С. 298-299; *Центральний державний історичний архів України* у м.Києві (далі – ЦДІАК України), Ф.57, Оп.1, Спр.7, *Генеральний опис Лівобережної України (1765 – 1769 рр.)*, 900 Арк. – Арк. 661-661 зв.

¹ ЦДІАК України, Ф.57, Оп.1, Спр.7, *Генеральний опис Лівобережної України (1765 – 1769 рр.)*, 900 арк. – Арк. 41, 70.

² *Миллер Д. П.* Архивы Харьковской губернии / Д.П. Миллер // Труды Харьковского предварительного комитета по устройству XII Археологического съезда. – Т. 2. – Ч. 1. – Харьков, 1902. – С. 305.

³ *Мицик Ю. А.* Невідомі листи керівників Національно-визвольної війни українського народу 1648—1658 рр. / Ю.А. Мицик // Український історичний журнал. – 2001. – № 1. – С. 138-139.

⁴ *Кривошея В. В.* Козацька еліта Гетьманщини... – С.193; *Кривошея В. В., Степанчук Ю. С.* Українська козацька старшина: стан та перспективи досліджень / В.В. Кривошея, Ю.С.

Посудевських-Кононовичів була однією із найдавніших та найзаможніших шляхетських родин староства. Родоначальником фамілії був Конон Посудевський, який жив на зламі XVI-XVII ст. В матеріалах королівської люстрації 1615-1616 рр. посесорами Обиймецької землі зазначені Кононовичі, що пред'явили ревізорам привілеї Сигізмунда II Августа та Сигізмунда III¹.

На козацькій раді, що відбулась 8 червня 1668 р. гетьманом було обрано Петра Дорошенка, а Брюховецького з найближчими поплічниками було страчено. Як зазначав В. Кривошея, вбивство Брюховецького на певний час консолідувало різні козацькі еліти – як суто прокозацькі так і прокозацько-шляхетські угруповання².

Але П. Дорошенку не вдалося втримати свій вплив, того ж таки 1668 р. на старшинській раді гетьманом Лівобережної України було обрано Дем'яна Ігнатовича (Многогрішного), який з травня 1665 р. був чернігівським полковником, а відповідно й володарем Любеча. Цікаво, що гетьман вивів Любеч з підпорядкування чернігівських полковників і поставив там свого «дозорця». На виборах гетьмана був присутній любецький сотник Сава Унучко, який разом із іншою старшиною запрягнувся новому гетьману «на верное подданство веру учинили, чтол быть им под их Государскою самодержавною высокою рукою неотступна, и в том, все к статтям тем своеручно подписались»³.

На думку В. Модзалевського, Д. Ігнатович мав селянське походження десь з Коропщини («мужик»). Дем'ян мав трьох братів – Василя, Саву і Зіновія (помер до 13 січня 1672 р.). Василь Ігнатович (Шумейко) володів землями біля с. Кудрівка Сосницької сотні та двір у с. Городище Понорницької. Молодший брат Сава за гетьманування брата став полковником стародубським. Але, на думку В. Кривошеї, поява на полковничому уряді Дем'яна, а згодом і його братів Сави та Василя, свідчить про «досить міцні і давні коріння» цієї родини⁴. Ігнатовичів фіксуємо у реєстрі Війська Запорозького 1649 р., куди було

Степанчук // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. Вип. XII. – Вінниця, 2007. – С. 337–345.

¹ *Lustracya Dóbr Króla JMci w województwach trzech: Podolskiem, Braclawskiem, Kijowskiem leżących...* – S. 91.

² *Кривошея В. В.* Козацька еліта Гетьманщини... – С. 193; *Кривошея В. В., Степанчук Ю. С.* Українська козацька старшина: стан та перспективи досліджень... – С. 337 – 345.

³ *Кондратьев І. В.* До питання про юридичний статус Любеча в другій половині XVII – на початку XVIII ст. / І.В. Кондратьев // *Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Збірник статей.* – К., 2000. – Вип. 11. – С. 37-42.

⁴ *Кривошея В. В.* Козацька еліта Гетьманщини... – С. 213-214.

вписано чимало шляхти¹. Бачимо Ігнатовичів як серед міщанства Любеча та Лоева, так і серед козаків.

Однак, з'ясування родового прізвища гетьмана Ігнатовича (Многогрішного) потребує подальших досліджень. В. Кривошея зробив висновок що справжнім прізвищем гетьмана було прізвище Шумейко, на основі прізвища його брата Василя Ігнатовича Шумейка. Звісно, що у XVI–XVII ст. українська шляхта вже користувалася спадковими родовими означеннями – прізвищами, але усталених та офіційних способів найменування ще не було. Тобто одну особу могли позначати різні антропонімні формули (подібні випадки можна побачити навіть в рамках одного документа), не був визначений порядок розташування антрополексем – вони були синтаксично вільними структурами. У формуванні багатолексемних антропонімоформул важливу роль відігравали також прізвиська відапелятивного походження (приклад: Дмитро Вишневецький-*Байда*; Байда – це «гульвіса»), які додавали до особового імені та родової назви (прізвища). Прізвиська вказували на певні риси його носія. Подекуди прізвиська могли стати родовими додатками до прізвищ, успадковуватись наступними поколіннями, а інколи могли вживатися у якості основного прізвища (як основного ідентифікаційного засобу)². Не можна виключати, що прізвище Шумейко насправді було прізвищем Василя Ігнатовича Шумейка, та могло походити від його певної риси (інакше кажучи, Василь був шумним).

Навряд чи ці Ігнатовичі походили і від ніжинського полковника Прокіпа Шумейко (1648-1649)³, тоді б його нащадки звалися Прокоповичами Шумейками.

За нашими спостереженнями, Д. Ігнатович міцно спирався саме на покозачену любецьку шляхту. Зокрема, чернігівськими наказним полковником у січні 1668 р. був Гаврило Васильєвич (Васильович) – колишній сотник любецький⁴. Вочевидь, це нащадок любецьких бояр Васильєвичів, володарів Кувечицької землі, що неподалік Чернігова, відомої за матеріалами ревізій Любецького староства першої половини

¹ *Литинський В.* Участь шляхти у великому повстанні під проводом гетьмана Б. Хмельницького / Твори. – Т. II. – Філадельфія: СЕДІ, 1980. – XIX с.+346 с. – С. 555-566.

² *Гук І.* Соціальні аспекти українського антропонімікону XVI-XVII ст. / І. Гук // Вісник Львівського університету. Серія: філологія. – Вип. 38. – Ч. II. – Львів: Вид-во Львівського університету, 2006. – С. 49-50.

³ *Hetmani zaporoscy w służbie króla i Rzeczypospolitej* / Pod redakcją P.Krolla, M.Nagielskiego, M. Wagnera. – Zabrze: Wydawnictwo inforteditions, 2010. – 456 s. – S. 31.

⁴ *Кривошея В. В.* Козацька еліта Гетьманщини... – С. 188, 215.

XVII ст.¹ Писарями в полку був колишній любецький сотник Іван Васильєвич та любецький шляхтич Михайло Голобоярин-Слободецький (представник дрібнобоярської родини Голобояринів)². У жовтні 1669 р. військові товариші Василій Болдаковський та Станіслав Кохановський отримали право не виплачувати «військову частину» прибутків з їх власного млина на Стрижні³. 21 березня 1670 р. любецькі шляхтичі Сава Унучко, Іван Скугор, Федір Красковський, Олексій Кривопиша, Ничипор Богущ, Семен Селицький, Артем Злоба, Прокоп Величковський та Василь Демидович здобули підтвердження своїх прав на володіння «вечистими добрами» – «заховуючи оных при власних их грунтах». Сава Унучко окремо затвердив за собою два млини на р. Свиржні та р. Ворзні. Універсал надавався за умови несення любецькою шляхтою військової служби: «поневажь оная шляхта любецкая, яко од зачатое у войску ... и тепер кождій шляхтич з служби своей, хто будет тих грунтов уживати, ведлуг стародавнего порядку, на добром коню з риштунком военного козака (если не сам) до боку нашего повинен будет виставляти». За невиконання цього любецька шляхта «от держания грунтов одпадатиметь»⁴. Як зауважив Л. Окиншевич, це пожалування затверджувало за любецькою шляхтою незмінне право володіння землею за умови участі у військових виправах⁵. Не було обійдене увагою гетьмана і міщанство Любеча, яке 1669 р. було звільнене від податків на 10 років, причому це пожалування було підтвержене московським царем Олексієм Михайловичем⁶.

З обранням гетьмана, коли у 1672 р. чернігівським полковником став брат гетьмана Василій Ігнатович, чернігівський обоз очолював зокрема Сава Внучко-Посудевський⁷ – онук колишнього реєстрового гетьмана Війська Запорозького. Полкову Чернігівську сотню

¹ *Lustracya Dóbr Króla JMci w województwach trzech: Podolskiem, Braclawskiem, Kijowskiem leżących...* – S. 88, 93, 123-124.

² *Кривошея В. В.* Козацька еліта Гетьманщини... – С. 188, 215.

³ *Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657 – 1687).* – Київ; Львів: Наукове тов-во ім. Шевченка, 2004. – 1087 с. – С. 517-518.

⁴ Там само. – С. 529.

⁵ *Окиншевич Л.* Значне військове товариство в Україні-Гетьманщині XVII-XVIII ст. / Л. Окиншевич // *Записки Наукового товариства ім. Т.Шевченка. Праці історико-філософської секції.* – Т. CLVII. – Мюнхен: Наукове товариство імені Т.Шевченка, 1948. – 231 с. – С. 10.

⁶ *Филарет.* Историко-статистическое описание Черниговской епархии. – Кн. 6. – Чернигов: Земская типография, 1874. – 341 с. – С. 225.

⁷ *Gajecy G.* The Cossak Administration of Hetmanate. – Cambridge, Massachusetts: Harvard Ukrainian Research Institute, 1978. – Т. 1. – P. 75, 96.

очолювали Василь Болдаковський, Степан Силич, Матвій Силич. Болдаковський навіть був наказним гетьманом від Ігнатовича (1670)¹. Між іншим, саме на гетьманування Д. Ігнатовича припадає своєрідна спроба легітимізації старих шляхетських порядків у новій козацькій формі, наприклад, у 1670 р. Генеральний суд був перетворений на зразок давнього шляхетського трибуналу – із суддями-депутатами від кожного із козацьких полків².

У 1672 р. гетьманом Лівобережної України став колишній чернігівський полковник Іван Самойлович (1672-1687). За його гетьманування тривала боротьба у розколотій Гетьманщині. Відголос цієї боротьби доходив і до Любеча. Відомо, що у 1676 р. козаки правобережного гетьмана Остапа Гоголя доходили до Брагіна³. Через кілька років був розпочатий похід лівобережних козаків на білоруські землі, під проводом Стародубського полковника Я. Самойловича. У березні 1684 р. козаками був захоплений Лоев, вдалося захопити Гомельську, Чечерську та Пропойську волості. Однак, зустрівши супротив, козаки відступили до Московської держави⁴. Тоді ж Велике князівство Литовське намагалося повернути собі ділянку землі від р. Сожу до витоків р. Терюхи з с. Яриловичі та приєднати її до Речицького повіту. У 1685 р. гетьман вимагав, аби литовські жовніри покинули спірну територію⁵.

Як бачимо, колишня шляхта Любецького староства представляла собою серйозну регіональну еліту, на яку в боротьбі за владу намагалися спиратися основні політичні гравці. Не був виключенням і Петро Дорошенко, який через рідинні зв'язки свого рідного брата Григорія був споріднений із шляхетською родиною Посудевських-Кононовичів.

¹ Кривошея В. В. Козацька еліта Гетьманщини... – С. 215.

² Миллер Д. Очерки из истории и юридического быта старой Малороссии. Превращение козацкой старшины в дворянство (отгиск из журнала «Киевская Старина») / Д. Миллер. – К.: типография Имп. ун-та св. Владимира Н.Т. Корчак-Новицкаго, 1897. – 133 с. – С. 6.

³ Крикун М. Між війною і радою. Козацтво Правобережної України в другій половині XVII – XVIII ст.: Статті і матеріали / М. Крикун. – К.: Критика, 2006. – 472 с. – С. 322.

⁴ Города, местечки и замки Великого княжества Литовского: Энциклопедия. – Минск: Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 2009. – 312 с. – С. 194-195.

⁵ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618-1648 / П. Кулаковський. – К.: «Темпора», 2006. – 496 с. – С. 234.